

Pl.ÚS 4/94 ze dne 12.10.1994

214/1994 Sb.

N 46/2 SbNU 57

Použití důkazu anonymního svědka v rámci trestního řízení

**Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky**

Plénium Ústavního soudu České republiky

rozhodlo o návrhu skupiny poslanců na zrušení ustanovení § 55 odst. 2, ustanovení, vyjádřeného v § 74 odst. 1 slovy "(§ 68, 69, 72, 73, 73a), s výjimkou rozhodnutí o jejím prodloužení (§ 71 odst. 2, 5)", a ustanovení § 209 zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů,

t a k t o :

Dnem 1. března 1995 se zrušují ustanovení § 55 odst. 2, § 209 a ustanovení, vyjádřené v § 74 odst. 1 slovy "(§ 68, 69, 72, 73, 73a), s výjimkou rozhodnutí o jejím prodloužení (§ 71 odst. 2, 5)," zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění zákona č. 57/1965 Sb., zákona č. 58/1969 Sb., zákona č. 149/1969 Sb., zákona č. 48/1973 Sb., zákona č. 29/1978 Sb., zákona č. 43/1980 Sb., zákona č. 159/1989 Sb., zákona č. 178/1990 Sb., zákona č. 303/1990 Sb., zákona č. 558/1991 Sb., zákona České národní rady č. 25/1993 Sb., zákona č. 115/1993 Sb. a zákona č. 292/1993 Sb.

O d ů v o d n ě n í

I.

Dne 10. 9. 1993 obdržel Ústavní soud České republiky návrh skupiny 41 poslanců Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky na zahájení řízení o zrušení ustanovení § 55 odst. 2, části ustanovení § 74 odst. 1, vyjádřené slovy "s výjimkou rozhodnutí o jejím prodloužení (§ 71 odst. 2, 5)", a ustanovení § 209 trestního řádu, ve znění zákona č. 292/1993 Sb.

Podle § 42 odst. 3 a § 69 zákona č. 182/1993 Sb. zaslal Ústavní soud České republiky předmětný návrh k vyjádření Poslanecké sněmovně. Předseda Poslanecké sněmovny potvrdil stanovisko Poslanecké sněmovny, vyjádřené jejím hlasováním o návrhu zákona, a zdůvodnil závažnost přijaté novely trestního

řádu. Ve svém vyjádření předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky zároveň potvrdil, a to v souladu s požadavky, obsaženými v ustanovení § 68 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., že zákon č. 292/1993 Sb. byl schválen potřebnou většinou poslanců Poslanecké sněmovny dne 10. listopadu 1993, podepsán příslušnými ústavními činiteli a řádně vyhlášen.

Podle § 42 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb. si Ústavní soud České republiky vyžádal jako listinné důkazy od Poslanecké sněmovny příslušný tisk a záznam sněmovního projednávání zákona č. 292/1993 Sb., (Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, 1993, I. volební období, tisk č. 535, těsnopisecká zpráva o schůzi Poslanecké sněmovny, I. volební období, 14. schůze, 9.-11. listopadu 1993).

II. II/a

1. V souvislosti s ustanoveními § 55 odst. 2 a § 209 trestního řádu, ve znění zákona č. 292/1993 Sb., navrhovatelé namítají jejich rozpor s čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, dále s čl. 14 odst. 3 písm. e) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, a konečně s čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Podle názoru navrhovatelů citovaná ustanovení trestního řádu jsou v rozporu s uvedenými ustanoveními Listiny základních práv a svobod a mezinárodních smluv podle čl. 10 Ústavy České republiky, protože "anonymní výslech svědka vylučuje provedení důkazu postavením obviněného tváří v tvář svědkovi, jestliže jeho výpověď v závažných okolnostech nesouhlasí s výpovědí svědka a rozpor nelze vyjasnit jinak ... Vyloučením tohoto důkazního prostředku se omezuje zjištění skutkového stavu věci a pečlivé objasnění okolností, svědčících ve prospěch i v neprospěch obviněného (podle novelizovaného § 2 odst. 5 trestního řádu)." Navrhovatelé na podporu svého základního argumentu poukazují dále na neurčitost rozlišovacího znaku přípustnosti anonymního svědectví, vyjádřeného příslovcem "zjevně", a tedy na možnou zneužitelnost napadených ustanovení trestního řádu. V souvislosti s namítaným rozporem s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod navrhovatelé argumentují i judikaturou Evropského soudu pro lidská práva.

Předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ve svém vyjádření k návrhu k odůvodnění citovaných napadených ustanovení trestního řádu uvádí: "Podle důvodové zprávy je smyslem navrhované novely trestního řádu kromě jiného poskytnout větší ochranu svědkům, vystaveným pro jejich výpověď nebo jen pro odhodlání svědčit verbálním i násilným útokům. V souladu s převažující tendencí i v evropských právních řádech se posiluje kontradiktornost řízení v procesu dokazování a více se přihlíží k zásadě rovnosti stran soudního procesu. ... Ze shora uvedeného vyplývá, že přijatá právní úprava vyjadřuje snahu sladit vzájemná

práva a postavení na jedné straně svědka a na jedné straně obžalovaného. Zákon vychází z toho, že je třeba poskytnout svědkovi dostatečnou ochranu v případě, že mu hrozí reálné nebezpečí za to, že plní svoji zákonnou povinnost, aniž by tím na druhé straně bylo nějakým zásadním způsobem ohroženo právo obžalovaného na obhajobu."

2. Jelikož návrh argumentuje rozparem citovaných ustanovení trestního řádu nejen s Listinou základních práv a svobod, nýbrž také s mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy České republiky, nutno v první řadě poukázat na existující mezinárodní judikaturu k danému problému:

V případech, když byl navrhovatel odsouzen na základě svědectví anonymních svědků, jež obhajoba nemohla vyslechnout (Kostowski v. Netherlands (1989), Windisch v. Austria (1990)), Evropský soud pro lidská práva opakovaně konstatoval porušení čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

V těchto případech došlo na národní úrovni k odsuzujícímu rozsudku na základě svědectví anonymního informátora, přičemž tento pro výrok soudu stěžejní důkaz už nebylo možno vykonat při ústním jednání. Uvedená rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva umožňují tudíž dvojí interpretaci: První je odmítnutí anonymního svědectví v postavení možného usvědčujícího důkazu pro jeho rozpor s právem na obhajobu a s principy spravedlivého trestního procesu, vyjádřenými v čl. 6 Úmluvy, druhou je aplikace obecného principu ústnosti a veřejnosti, zavazujícího vykonat všechny důkazy v ústním jednání a umožnit tak obviněnému uplatnění jeho práv podle čl. 6 odst. 3 písm.d) Úmluvy.

3. Vývoj práv a svobod, zaručujících nedotknutelnost osobní svobody, byl nerozlučně spojen s vývojem jejich procesních garancí. Tento vývoj vedl k utvoření procesních principů nestranného řízení (práva na řádný proces).

Ústavní rámec procesních práv je obsažen jak v Listině základních práv a svobod, tak v mezinárodních smlouvách podle čl. 10 Ústavy České republiky.

Ustanovení § 55 odst. 2 a § 209 trestního řádu, ve znění zákona č. 292/1993 Sb., zavádějí v trestním procesu možnost použití anonymního svědectví jako usvědčujícího důkazu.

Smyslem práva na veřejné projednání věci, ve spojení s právem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, je poskytnout obžalovanému v trestním procesu možnost verifikace důkazů, směřujících vůči němu, a to před tvář veřejnosti. Tato verifikace v případě svědecké výpovědi obsahuje dva komponenty: prvním je prověření pravdivosti skutkových tvrzení, druhým je potom možnost

prověření věrohodnosti svědka. Instituce anonymních svědků tudíž omezuje možnost obžalovaného verifikovat pravdivost vůči němu směřující svědecké výpovědi, protože vylučuje možnost vyjádřit se k osobě svědka a k jeho věrohodnosti. Omezuje tedy jeho práva na obhajobu, je v rozporu s principem kontradiktornosti procesu, s principem rovnosti účastníků, protože stejné omezení nezavádí pro obžalobu, a je tedy v rozporu s principy spravedlivého procesu.

Ústavní úprava základního práva či svobody v některých případech výslovně zmocňuje zákonodárce, aby za určitých podmínek, resp. z hlediska ústavně vymezených cílů, zákonem základní právo či svobodu omezil. V případě čl. 37 odst. 3 a čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, jakož i v případě čl. 14 odst. 3 písm. e) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod tomu tak ale není. To znamená, že citovaná ustanovení Ústavy České republiky a mezinárodních smluv podle čl. 10 Ústavy České republiky neposkytují zákonodárci prostor k omezení v nich obsažených základních práv a svobod.

K omezení základních práv či svobod, i když jejich ústavní úprava omezení nepředpokládá, může dojít v případě jejich kolize. V těchto situacích je nutné stanovit podmínky, za splnění kterých má prioritu jedno základní právo či svoboda, a za splnění kterých jiné. Základní je v této souvislosti maxima, podle které základní právo či svobodu lze omezit pouze v zájmu jiného základního práva či svobody.

Z argumentace, obsažené ve vyjádření předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, lze dovést, že do kontrapozice k základním právům, vyplývajícím ze spravedlivého procesu, klade práva na nedotknutelnost osoby svědka.

Při posuzování možnosti omezení základního práva či svobody ve prospěch jiného základního práva resp. svobody lze stanovit tyto podmínky, za jejichž splnění má prioritu jedno základní právo či svoboda:

První podmínkou je jejich vzájemné poměrování, druhou je požadavek šetření podstaty a smyslu omezovaného základního práva resp. svobody (čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod).

Vzájemné poměrování ve vzájemné kolizi stojících základních práv a svobod spočívá v následujících kritériích:

Prvním je kritérium vhodnosti, tj. odpověď na otázku, zdali institut, omezující určité základní právo, umožňuje dosáhnout sledovaný cíl (ochranu jiného základního práva). V daném případě lze přisvědčit zákonodárci, že institut anonymního svědka umožňuje dosáhnout cíl, tj. zabezpečit ochranu nedotknutelnosti jeho osoby.

Druhým kritériem poměrování základních práv a svobod je kritérium potřebnosti, spočívající v porovnávání legislativního prostředku, omezujícího základní právo resp. svobodu, s jinými opatřeními, umožňujícími dosáhnout stejného cíle, avšak nedotýkajícími se základních práv a svobod. Odpověď na splnění kritéria potřebnosti v daném případě není jednoznačná: stát kromě legislativní konstrukce, umožňující anonymitu svědka, může k jeho ochraně použít i jiné prostředky (např. využití anonymní výpovědi pouze jako kriminalistického prostředku pro další vyšetřování, poskytnutí ochrany svědkovi atd.).

Třetím kritériem je porovnání závažnosti obou v kolizi stojících základních práv. V posuzovaném případě jedním z nich je právo na řádný proces, zabezpečující právo na osobní svobodu, druhým je právo na osobní nedotknutelnost. Tato základní práva jsou prima facie rovnocenná.

Porovnávání závažnosti v kolizi stojících základních práv (po splnění podmínky vhodnosti a potřebnosti) spočívá ve zvažování empirických, systémových, kontextových i hodnotových argumentů. Empirickým argumentem lze chápat faktickou závažnost jevu, jenž je spojen s ochranou určitého základního práva (v posuzovaném případě jde o nárůst případů vyhrožování a zastrašování svědků ze strany organizovaného zločinu). Systémový argument znamená zvažování smyslu a zařazení dotčeného základního práva či svobody v systému základních práv a svobod (právo na řádný proces je v této souvislosti součástí obecné institucionální ochrany základních práv a svobod). Kontextovým argumentem lze rozumět další negativní dopady omezení jednoho základního práva v důsledku upřednostnění jiného (v daném případě možnost zneužití institutu anonymního svědka v trestním procesu). Hodnotový argument představuje zvažování pozitiv v kolizi stojících základních práv vzhledem k akceptované hierarchii hodnot.

Součástí porovnávání závažnosti v kolizi stojících základních práv je rovněž zvažování využití právních institutů, minimalizujících argumenty podložený zásah do jednoho z nich.

Tak kupříkladu argument v neprospěch omezení jednoho základního práva možností zneužití této úpravy lze eliminovat minimalizováním tohoto negativního důsledku zakotvením dalších procesních podmínek rozhodování o něm.

Lze tudíž konstatovat, že, v případě závěru o opodstatněnosti priority jednoho před druhým ze dvou v kolizi stojících základních práv, je nutnou podmínkou konečného rozhodnutí rovněž využití všech možností minimalizace zásahu do jednoho z nich. Tento závěr lze odvodit i z ustanovení čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, a sice v tom smyslu, že základních práv a svobod musí být šetřeno nejenom při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod, nýbrž analogicky rovněž v případě jejich omezení v důsledku jejich vzájemné kolize.

V posuzovaném případě řada argumentů vypovídá ve prospěch institutu anonymních svědků: zejména argument empirický (nárůst organizované kriminality a s tím spojených případů ohrožování svědků), systémový (narušení akceschopnosti justice v důsledku ohrožování svědků), hodnotový (ochrana života a majetku občanů).

Při závažném zásahu do práva obviněného na obhajobu, a tím i do principů spravedlivého procesu, bylo tudíž povinností zákonodárce hledat rovněž možnosti minimalizace takového zásahu a zakotvit tomu odpovídající nástroje. Příklady takových nástrojů mohou být již zmíněné procesní mechanismy nebo stanovení výjimky z obecného principu volného hodnocení důkazu soudcem uložením povinnosti soudu při hodnocení výpovědi anonymního svědka zvláště zkoumat, zdali byla soudu a účastníkům dána dostatečná příležitost se vypořádat s věrohodností svědka a s důkazní silou jeho výpovědi atd. Tyto příklady dokumentují skutečnost, že v rámci úpravy institutu anonymního svědka má zákonodárce prostor pro úpravu nástrojů, minimalizujících zásah do práva na obhajobu a práv, vyplývajících ze spravedlivého procesu. Volba nástroje, minimalizujícího zásah do základního práva resp. svobody, je již v kompetenci demokratického zákonodárce.

Lze tudíž konstatovat, že v § 55 odst. 2 a § 209 trestního řádu obsažené omezení práva na obhajobu nespĺňuje podmínky, které nutno vyžadovat při kolizi dvou základních práv pro omezení jednoho z nich, zejména požadavek minimalizace zásahu, a je tudíž v rozporu s čl. 4 odst. 4, čl. 37 odst. 3, čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Podle ustanovení § 70 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb. se zákon nebo jeho jednotlivá ustanovení, u kterých Ústavní soud dojde k závěru o jejich rozporu s ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou podle čl. 10 Ústavy České republiky, zrušuje dnem, který Ústavní soud v nálezů určí. Uvedený institut umožňuje posunout den, kterým se zrušuje určité ustanovení zákona, za den vyhlášení nálezů ve Sbírce nálezů, a tím poskytnout zákonodárci prostor k tomu, aby parciální nedostatek zákonné úpravy napravil. Z tohoto důvodu Ústavní soud České republiky stanovil den zrušení ustanovení § 55 odst. 2 a § 209 trestního řádu na 1. březen 1995,

a tím zákonodárci poskytl časový prostor k novelizaci trestního řádu a k jeho doplnění o jím zvolený mechanismus, minimalizující zásah do práva obviněného na obhajobu, a současně tím umožnil, aby trestní proces nezůstal po zrušujícím rozhodnutí Ústavního soudu bez institutu, chránícího svědka.

II/b

1. V souvislosti s ustanovením § 74 odst. 1 trestního řádu, ve znění zákona č. 292/1993 Sb., navrhovatelé namítají jeho rozpor s čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, dále s čl. 14 odst. 3 písm. e) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, a konečně s čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Podle názoru navrhovatelů citované ustanovení trestního řádu je v rozporu s uvedenými ustanoveními Listiny základních práv a svobod a mezinárodních smluv podle čl. 10 Ústavy České republiky, protože Listina základních práv a svobod "v žádném svém ustanovení, především v čl. 8, zaručující osobní svobodu, ani v čl. 41, delegující omezení některých základních práv a svobod do zákonné oblasti, nepřipouští omezení práva obviněného podávat stížnosti proti rozhodnutí, jímž ho soud zbavuje osobní svobody. Postupná rozhodnutí o prodloužení vazby, znamenající dvojnásobek až osminásobek "nezbytně nutné" maximálně šestiměsíční vazby, jsou ekvivalentní rozhodnutí o vzetí do vazby, neboť i při rozhodování o prodloužení vazby je soud povinen zkoumat, zda trvají nebo zda se nezměnily důvody vazby." Návrh v této souvislosti dále argumentuje právem na příslušnou právní ochranu resp. soudní ochranu, vyplývající z čl. 2 odst. 3 písm. b) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a z čl. 5 odst. 4 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ve svém vyjádření k návrhu na zrušení části § 74 odst. 1 trestního řádu k odůvodnění uvedeného napadeného ustanovení uvádí: "Pokud jde o § 74 odst. 1 důvodová zpráva konstatuje, že nejde o nové ustanovení, nýbrž pouze o úpravu, která odstraňuje přetrvávající výkladové pochybnosti."

2. Dikce ustanovení § 74 odst. 1 trestního řádu před novelou byla následující: "Proti rozhodnutí o vazbě je přípustná stížnost." Její interpretaci ve vztahu k rozhodování o prodloužení vazby podal Nejvyšší soud České republiky v usnesení ze dne 6. 3. 1992, sp. zn. 2 Tz 21/92, publikovaném pod č. 57 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek, 1992, přičemž dospěl k závěru, podle kterého rozhodnutí o prodloužení vazby není rozhodnutím o vazbě a tudíž není proti němu přípustná stížnost:

"Rozhodnutí o návrhu prokurátora na prodloužení vazby znamená rozhodnutí, že se vazba prodlužuje, nebo rozhodnutí, že se vazba neprodlužuje, resp. že se návrh prokurátora na prodloužení

vazby zamítá. Oba naznačené způsoby rozhodnutí předpokládají, že jsou dány vazební důvody podle § 67 tr. ř., a v tomto smyslu není existence důvodů vazby kritériem, na kterém by bylo to či ono rozhodnutí o návrhu prokurátora závislé. Tímto kritériem je pouze to, zda by propuštěním obviněného na svobodu v důsledku uplynutí zákonné lhůty, po kterou je vazba přípustná, mohlo být zmařeno nebo ztíženo dosažení účelu trestního řízení.

K tomu je třeba dodat, že návrh prokurátora na prodloužení vazby není návrhem na přezkoumání vazebních důvodů. Jestliže soud při plnění úřední povinnosti, uvedené v první větě ustanovení § 72 odst. 1 tr. ř., zjistí, že důvody vazby neexistují, propustí obviněného z vazby, a to opět z úřední povinnosti podle třetí věty ustanovení § 72 odst. 1 tr. ř., a nikoli z podnětu návrhu prokurátora na prodloužení vazby. V takovém případě již nevydává ani rozhodnutí o tom, že se vazba neprodlužuje.

Z uvedeného je zřejmé, že rozhodnutí soudu o návrhu prokurátora na prodloužení vazby podle § 71 odst. 1 tr. ř., ve znění zák. č. 558/1991 Sb., není rozhodnutím o vazbě ve smyslu ustanovení § 74 odst. 1 tr. ř. Nejde tedy o rozhodnutí, proti kterému by byla přípustná stížnost podle § 74 odst. 1 tr. ř., § 141 odst. 2 tr. ř."

Novela trestního řádu tudíž explicitně v nové dikci ustanovení § 74 odst. 1 vyjádřila interpretační závěry judikatury.

Tyto závěry se opírají o dedukci, podle které je zkoumání vazebních důvodů toliko nutnou podmínkou rozhodování o prodloužení vazby, nikoli však podmínkou dostatečnou: tou je až posouzení toho, "zda by propuštěním obviněného na svobodu v důsledku uplynutí zákonné lhůty, po kterou je vazba přípustná, mohlo být zmařeno nebo ztíženo dosažení účelu trestního řízení". Otázkou je, zdali při naplnění vazebních důvodů je možno vůbec dospět k závěru, že by už dosažení účelu trestního řízení zmařeno nebo ztíženo být nemohlo. Jinými slovy, jestli je slučitelný závěr, podle kterého jsou současně dány vazební důvody a současně už není obava ze zmaření nebo ztížení dosažení účelu trestního řízení.

Obsahem právního institutu vazby je vymezení ústavně akceptovatelných důvodů omezení osobní svobody (po sdělení obvinění - § 68, 160 trestního řádu) s cílem tímto nezbytným omezením osobní svobody obviněného znemožnit zmaření nebo ztížení dosažení účelu trestního řízení. Z toho vyplývá, že tvrzení o slučitelnosti současné existence vazebních důvodů a neexistence obavy ze zmaření nebo ztížení dosažení účelu trestního řízení představuje kontradikci.

Účelem trestního řízení přitom není jenom "spravedlivé potrestání pachatele", účelem trestního řízení je rovněž "fair" proces. Existence řádného procesu je nevyhnutelnou podmínkou existence demokratického právního státu.

Zákonnou lhůtu, vymezující dobu trvání vazby, nutno tudíž považovat za lhůtu nezbytného omezení osobní svobody obviněného (resp. obžalovaného), u kterého platí presumpce neviny, určenou orgánům činným v trestním řízení pro ukončení tohoto řízení. Z uvedeného plyne, že při rozhodování o prodloužení vazby, kromě existence zákonného vazebního důvodu, nutno prokázat vážné důvody, v důsledku kterých v uplynulé lhůtě nebylo možno řízení ukončit.

Rozhodování o prodloužení vazby (tj. o dalším omezení osobní svobody osoby, vůči které se vede trestní řízení, a na kterou nutno pohlížet z hlediska principu presumpce neviny) je tudíž rozhodováním, na které nutno vztáhnout vyšší požadavky, než na rozhodování o vazbě. Pro takové rozhodování, z hlediska principu rovnosti, musí platit proto vše, co platí pro rozhodování o vazbě samotné, tedy i právo na přezkoumání.

Evropský soud pro lidská práva při aplikaci čl. 5 odst. 4 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod opakovaně zdůraznil právo dotčené osoby na přezkoumání rozhodnutí o vazbě.

V této souvislosti nutno řešit také případnou otázku, zdali oprávnění žádat o přešetření důvodnosti vazby není možno považovat za přezkoumání rozhodnutí o prodloužení vazby. Negativní odpověď, a tudíž závěr o neexistenci možnosti přezkoumání rozhodnutí o prodloužení vazby podáním žádosti o přešetření důvodnosti vazby, lze spatřovat ve skutečnosti, že oba tyto instituty se týkají odlišného předmětu přezkoumání. Přezkoumání rozhodnutí o prodloužení vazby, při existenci vazebních důvodů, může být opodstatněno absencí vážných důvodů, v jejichž důsledku v uplynulé vazební lhůtě nebylo možno řízení ukončit.

Z uvedeného vyplývá, že ustanovení § 74 odst. 1 trestního řádu, ve znění zákona č. 292/1993 Sb., vylučuje možnost přezkoumání rozhodnutí o vazbě, za které nutno považovat také rozhodnutí o jejím prodloužení, čímž je v rozporu s ustanovením čl. 5 odst. 4 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Důsledkem zrušení části ustanovení § 74 odst. 1 trestního řádu, a tudíž zrušení výjimky, omezující podání stížnosti proti rozhodnutí o prodloužení vazby, je absence mechanismu rozhodování v případech, kdy o prodloužení vazby podle § 71 odst. 3 trestního řádu rozhoduje Nejvyšší soud. Za účelem poskytnout zákonodárci časový prostor pro doplnění uvedeného mechanismu, obdobně jako

v případě zrušení § 55 odst. 2 a § 209 trestního řádu, Ústavní soud České republiky rozhodl i v případě zrušení části ustanovení § 74 odst. 1 trestního řádu o posunutí dne účinnosti nálezu na 1. březen 1995.

P o u ě e n í :

Proti rozhodnutí Ústavního soudu České republiky se nelze odvolat.

V Brně 12. října 1994

Odlíšné stanovisko soudkyně JUDr. Ivany Janů k rozhodnutí o návrhu na zrušení ustanovení § 55 odst. 2 a části ustanovení § 209 napadeného zákona.

Podepsaná zastává stanovisko, že návrh skupiny poslanců měl být zamítnut v plném rozsahu ohledně návrhu na zrušení ust. § 55 odst. 2 a pokud jde o § 20 trestního řádu, v části vymezené slovy: „Předseda senátu dbá o to, aby svědek ještě nevyslechnutý nebyl přítomen při výslechu obžalovaného a jiných svědků. Je-li obava, že svědek v přítomnosti obžalovaného nevypraví pravdu, případně jde-li o výslech svědka. Jemuž nebo osobě jemu blízké z podaného svědectví hrozí újma na zdraví, smrt nebo jiné závažné nebezpečí, předseda senátu učiní opatření vhodné k zajištění bezpečnosti nebo utajení totožnosti svědka, případně vykáže obžalovaného po dobu výslechu takového svědka z jednací síně. Po návrhu do jednací síně však musí být obžalovaný seznámen s obsahem výpovědi svědka, může se k ní vyjádřit, a aniž by se se svědkem setkal, může mu prostřednictvím předsedy senátu klást otázky,“ a to z těchto důvodů:

1. Ustanovení čl. 14 odst. 3 písm. e) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, vyhlášeného pod č. 120/1976 Sb. (MPOPP), jakož i čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášené pod č. 209/1992 Sb. (EÚ) upravují v rámci rovnosti zbraní ve spravedlivém trestním procesu právo obviněného na konfrontaci v širším smyslu. Uvedené právo ve smyslu citovaných ustanovení zahrnuje alternativně osobní, tj. přímou konfrontaci (...provedl výslech) anebo konfrontaci zprostředkovanou (...dal provést výslech).

Toto právo přiznává obviněnému i platný trestní řád (publikovaný ve Sbírce zákonů v úplném novelizovaném znění pod č. 69/1994, dále tr. ř.) v ustanovení § 33 odst. 1, pokud jej opravňuje vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, jakož i uvádět důkazy sloužící k jeho obhajobě, činit návrhy... atd. Ustanovení § 94 tr. ř. upravuje konfrontaci v užším smyslu, a to pouze přímou (osobní). Podle § 164 odst. 4 tr. ř. může dále vyšetřovatel umožnit obviněnému zúčastnit se vyšetřovacích úkonů a klást vyslýchaným svědkům otázky (konfrontace v širším smyslu). Ve smyslu § 214 tr. ř. musí být obžalovaný po provedení každého důkazu dotázán, zda se chce k němu vyjádřit... Konečně z ustanovení § 215 odst. 1 tr. ř. plyne právo obžalovaného a jeho obhájce se souhlasem předsedy senátu klást vyslýchaným otázky; z odstavce 2 téhož ustanovení potom i jeho právo žádat předsedu senátu o to, aby jim umožnil vyslechnout svědka (konfrontace v širším smyslu).

Účelem ustanovení § 55 odst. 2 tr. ř. je zajištění bezpečnosti svědka utajením jeho pravých generálií (osobních údajů) v protokole o jeho výpovědi, tzn. chránit jeho identitu tak, aby ji

obviněný nemohl při seznamování se se spisem zjistit a eventuálně realizovat hrozící nebezpečí, pro které byl svědek utajen.

Bude-li mít obviněný potřebu konfrontace (v širším i užším smyslu) s osobou, která proti němu svědčila, je pro realizaci tohoto práva, rozumí se na konfrontaci, rozhodující především obsah příslušné výpovědi a nikoliv pravá totožnost svědka který předmětnou výpověď složil. Žádost o konfrontaci, širším či užším smyslu, jakožto návrh na doplnění dokazování, může být podán již v průběhu vyšetřování, resp. v jeho závěru při seznamování se s výsledky tohoto vyšetřování. Pokud vyšetřovatel této žádosti vyhoví, technicky konfrontaci provede způsobem analogickým, jak je opsán v § 209 tr. ř., tj. způsobem zprostředkovaným. Obviněný poté, co se seznámí s výpovědí svědka, se k ní vyjádří a aniž by se se svědkem setkal tváří v tvář, může mu prostřednictvím vyšetřovatele klást otázky. Tím je obviněnému zaručeno právo dát provést výslech svědka.

Uvedený postup, plynoucí z § 209 tr. ř. a použitelný nejen v řízení před soudem, nýbrž i ve stadiu vyšetřování, tak umožňuje výslech svědka, resp. zprostředkovanou konfrontaci, i když jde o svědka v neprospěch či ve prospěch obviněného, jehož totožnost v zájmu jeho bezpečnosti, nebo osoby jemu blízké, je třeba utajit.

Pokud EÚ v čl. 6 odst. 3 písm. d) výslovně hovoří o právu obviněného dosáhnout předvolání svědků ve svůj prospěch i proti sobě, potom ustanovení § 55 odst. 2 tr. ř. ničemu takovému nebrání, a o to jde. Ve smyslu citovaného ustanovení trestního řádu anonymizovaná osoba svědka již vyslechnutého nevyžaduje jeho předvolání, leda za účelem obviněným navrhované konfrontace, což je možné (viz výklad shora). Stejně tak ani způsob anonymizování osoby svědka podle § 209 tr. ř., z důvodů ochrany jeho bezpečnosti, resp. osob jemu blízkých, nebrání obviněnému (obžalovanému) v tom, aby dosáhl přítomnosti tohoto svědka u hlavního líčení, protože citované ustanovení § 209 tr. ř. s přítomností zmíněného svědka počítá.

Pokud se má za to, že § 209 tr. ř. je v rozporu s čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (dále „Listina“), to vzhledem k důvodům možného vykazání obžalovaného z jednací síně, třeba z pohledu interpretačního zdůraznit následující. Podmínka projednání věci v přítomnosti toho, jehož se věc dotýká, je splněna nejen v případě bezprostřední fyzické přítomnosti obžalovaného u procesního úkonu, ale též tehdy, má-li taková osoba vždy dodatečnou možnost se s průběhem řízení (dokazování) seznámit a vyjádřit se k němu; to je i ratio institutu seznámení se obviněného s výsledky vyšetřování, které celé neprobíhá jen za fyzické přítomnosti obviněného (i když dle citovaného ustanovení § 164 odst. 4 tr. ř. to možné je).

Rozšiřuje-li tedy § 209 tr. ř. důvody vykazání obžalovaného z jednací síně, zajišťuje jeho informovanost o průběhu řízení v jeho nepřítomnosti tím, že po jeho návratu do jednací síně musí být seznámen s obsahem výpovědi svědka, může se k ní vyjádřit, a aniž by se se svědkem setkal, může mu prostřednictvím předsedy senátu klást otázky.

Striktně doslovný výklad čl. 38 odst. 2 Listiny, tzn. Lpění na fyzické přítomnosti obviněného minutu po minutě u každého procesního úkonu, by v řadě případů vedlo k ochromení trestního řízení a ke znemožnění dosažení jeho účelu (§ 1 tr. ř.).

Platí to zejména v trestních věcech, kde poškozenými svědky jsou děti (např. pohlavně zneužitě). V těchto případech se nepočítá s bezprostřední přítomností obviněného u výslechu, neboť by to znamenalo mnohdy jeho znemožnění. Zároveň však právo obviněného seznámit se alespoň dodatečně s výsledky trestního stíhání, které je proti němu vedeno, zcela omezeno není. Zárukou jeho uplatnění je již zmíněné seznámení se obviněného s výsledky vyšetřování, případně i takový způsob výslechu svědků, který předpokládá § 209 tr. ř.

Z hlediska judikatury Evropské komise (dále Komise) k této otázce srov. Níže citovaný případ Kurup v. Denmark (11219/84).

Možnost vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, jak též předpokládá citovaný článek Listiny, není eliminována anonymizací osobních údajů o svědkovi, neboť obviněný se může seznámit s obsahem výpovědi takového anonymního svědka a vzít ji v úvahu z hlediska své

obhajoby; neznalost generálií svědka, jak již řečeno, není v tomto momentě rozhodující. Ta má ovšem význam z hlediska věrohodnosti svědka, která je rovněž důležitá pro celkovou verifikaci jeho výpovědi, tj. kromě pravdivosti této výpovědi jako takové. Zkoumat, resp. zpochybňovat věrohodnost svědka může potom obviněný, či jeho obhájce, způsobem, který předpokládá již citovaná poslední věta § 209 tr. ř.:

„Po návratu do jednací síně však musí být obžalovaný seznámen s obsahem výpovědi svědka, může se k ní vyjádřit, a aniž by se se svědkem setkal, může mu prostřednictvím předsedy senátu klást otázky.“

Otázky adresované anonymnímu svědkovi se mohou tudíž týkat i jeho věrohodnosti, aniž by však byla narušena jeho osobní anonymita, ne tedy pouze předmětu důkazu (skutku). Lze klást např. otázky stran zdravotního stavu svědka, jeho předpokladu schopnosti věrohodně svědčit. Institut anonymního svědka tedy neomezuje zcela možnost obžalovaného verifikovat pravdivost vůči němu směřující svědecké výpovědi a tím ani jeho věrohodnost. Bude-li totiž anonymní svědek usvědčen ze lži, stává se tím zároveň nevěrohodným. Přes hledisko pravdivosti lze tak zkoumat i věrohodnost osoby anonymního svědka. Stejně tak lze zpochybňovat jeho věrohodnost, budou-li výše popsaným způsobem (§ 209 tr. ř.) zjištěny jiné okolnosti dotýkající se samotné osoby svědka, aniž by byla narušena jeho anonymita.

S výše uvedenými otázkami přítomnosti při projednávání věci, jakož i s možností vyjádřit se ke všem prováděným důkazům úzce souvisejí následující závěry.

Podle „Směrnic a principů“ přijatých na konferenci expertů o „Ochraně lidských práv při výkonu trestní spravedlnosti ve střední a východní Evropě a v SSSR“: „Žádný protokol o výslechu osoby nebo podobný dokument nemůže být předložen k tíži obviněného jako důkaz v soudním řízení, ledaže obhajoba měla možnost být přítomna při příslušném úkonu.“ (Repík, B.: Mezinárodní konference o ochraně lidských práv při výkonu trestní spravedlnosti v postkomunistických zemích. Právo a zákonnost, 60, 1992, č. 5 s. 320). Třeba v této souvislosti zdůraznit, že za situace, popsané v § 209 tr. ř., kdy je obžalovaný vykázán z jednací síně, zůstává zde přítomen jeho obhájce. V případě, že obhájce k utajení totožnosti svědka, aniž by obžalovaný musel v průběhu jeho výslechu opouštět jednací síň.

Obdobně vyznívá i rozhodnutí Komise ze dne 16. 12. 1981 č. 895/78 ve věci X. v. Dánsko: „Je zásadně důležité, aby obžalovaný byl přítomen při svém procesu při výslechu svědků, ale za výjimečných okolností není porušením čl. 6 odst. 3 písm. d) Evropské úmluvy, jestliže svědek byl slyšen v nepřítomnosti osoby, proti níž svědectví směřuje, pod podmínkou, že byl přítomen její advokát, pokud advokát mohl při výslechu svědka hájit zájmy obhajoby stejně, jako by to učinil sám obžalovaný.“

Z jiných principů, shrnutých zástupcem Komise před Soudem ve věci Windisch a týkající se dokazování svědkem, které vypracovala judikatura, třeba upozornit na následující: Práva obhajoby zpravidla vyžadují, aby obžalovaný měl přiměřenou a dostatečnou možnost popírat svědectví proti němu a vyslýchat nebo nechat vyslýchat svědka v době složení svědectví nebo v pozdějších stadiu řízení. Proces se posuzuje jako celek z toho hlediska, zda proběhl spravedlivě; jednotlivá dílčí práva mohla být porušena, přesto vzhledem k významu důkazů, jichž se porušení týká, vzhledem k ostatním důkazům a celkovému způsobu vedení řízení lze toto považovat za spravedlivé (Repík, B.: Požadavky Evropské úmluvy lidských práv na trestní proces, Bulletin advokacie 1992, 10. s. 7-11).

Případy Kostowski v. Netherlands a Windisch v. Austria (Kostowski Case, Vol. 166, 1989, Publications of the European Court of Human Rights; windisch Case, Vol. 186, 1991, tamtéž) znamenaly porušení čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚ nikoliv v tom, že vnitrostátní soudy se opíraly o výpověď anonymního svědka, nýbrž v tom, že tyto, pro výrok soudu stěžejní důkazy již nebylo možné provést při ústním jednání soudu, resp. kdy oba navrhovatelé byli odsouzeni na základě svědectví anonymních svědků, které obhajoba nemohla vyslechnout.

Naproti tomu poslední věta napadeného § 209 tr. ř. takovou možnost nabízí, tedy vylučuje případné pochybení, jehož se ve výše uvedených věcech dopustily holandský a rakouský soud, tj. pochybení, která jako taková vyplývají z čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚ.

K uvedené problematice se úzce váže následující případ judikovaný Komisí (John Ib Nielsen Kurup v. Denmark, No 11219/1984, European Commission of Human Rights, Decisions and Reports, No 42/1985).

Navrhovatelova stížnost se vztahuje k faktu, že identita svědků, kteří figurovali v daném případě, mu nebyla známá, že musel opustit jednací síň, když tito vypovídali a navíc, že byl vyloučen z části jednání, kdy obžaloba prováděla shrnutí případu, které se dotýkalo výpovědi svědků.

Navrhovatel tvrdí, že tyto okolnosti porušily jeho právo mít adekvátní čas a podmínky pro přípravu své obhajoby, jak je stanoveno v čl. 6 odst. 3 písm. b) EÚ.

Navíc navrhovatel je toho názoru, že jeho právo vyslyšet svědky, tak jak je zachyceno v čl. 6 odst. 3 písm. d), nebylo dodrženo a nakonec, že se mu nedostalo „fair“ procesu, tak jak míní čl. 6 odst. 1 EÚ.

Komise namítá, že práva zabezpečená čl. 6 odst. 3 jsou práva obžaloby a obhajoby v obecném slova smyslu. Při určení, zda tato práva byla respektována, není dostačující vycházet jen ze situace, v níž je pouze obžalovaný. Úvaha musí zahrnovat celkovou situaci, ve které má obhajoba prostor pro své uplatnění.

Je pravdou, že možnost setkávat se se svým obhájcem je základní částí přípravy jeho obhajoby. Nicméně nemůže být namítáno, že práva na kontakt s obhájcem a konzultace s ním nesmí být podřízena žádnému omezení.

Navrhovatelův obhájce byl zavázán rozhodnutím soudu zdržet se diskuse o těch částech výpovědi učiněných svědky A a D, které by mohly vésti k odhalení jejich identity ve vztahu k obžalovanému-navrhovateli.

Žádná omezení nebyla navrhovateli kladena, pokud jde o setkání, korespondence nebo výměnu informací mezi ním a obhájcem při přípravě řádné obhajoby.

Za těchto okolností Komise neshledala žádná fakta, která by omezovala navrhovatelovo právo připravit obhajobu v takovém rozsahu, který by mohl vyústit v porušení čl. 6 odst. 3 písm. b) nebo d) EÚ, jak navrhovatel poukazuje.

Pokud se týče navrhovatelovy stížnosti, že musel opustit soudní síň odvolacího soudu, když svědci A a D byli vyslyšáni, Komise považuje za principiální, aby obžalovaný byl přítomen, když svědkové, vypovídající proti němu, jsou vyslyšáni. Komise nicméně akceptovala, že za výjimečných okolností zde mohou být důvody vyslyšet svědky proti obžalovanému v jeho nepřítomnosti, za podmínky, že jeho právník je přítomen.

V projednávaném případě byl navrhovatel vyzván, aby opustil soudní síň v době, když svědci A a D svědčili proti němu. Dánská vnitrostátní úprava dává předsedovi senátu právo, pokud existují zvláštní důvody, vykázat obžalovaného ze soudní síně, v případě, že by svědek nebo spoluobžalovaný nevyprávěl bez zábran, jestliže jinak tato výpověď být získána nemůže.

V projednávaném případě, který se týkal mezi jiným vážného drogového zločinu, měl odvolací soud dobrý důvod navrhovatele ze soudní síně vykázat.

Nicméně, když navrhovateli-obžalovanému bylo nařízeno opustit soudní síň, jeho obhájce zůstal a měl všechny možnosti v návaznosti na čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚ vyslechnout oba svědky a klást jim otázky.

Komise dále zjistila, že zájmy obhajoby mohou být zajištěny stejně dobře navrhovatelovým právníkem jako navrhovatelem samým.

Komise proto uzavírá, že požadavky čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚ byly v navrhovatelově soudním případě splněny.

Ačkoliv Komise neobjevila prima facie překročení minima práv, tak jak je uvádí čl. 6 odst. 3 EÚ, přesto také zvažovala, zdali okolnosti citované navrhovatelem v průběhu jeho procesu

nemohou nicméně vést k závěru, že se mu nedostalo „fair“ slyšení, jak mu garantuje čl. 6 odst. 1 EÚ.

Jak Evropská komise, tak Evropský soud opakovaně připomínají, že zásada rovnosti zbraní je procedurální rovností obžalovaného a obžaloby a neoddělitelným prvkem „fair“ procesu.

Nicméně, jak bylo ukázáno shora, toto vše nezabezpečuje obžalovanému právo být přítomen osobně za všech okolností všem procesním úkonům.

Proto při úvaze o navrhovatelově stížnosti, jak byla předložena, včetně faktu, že dotýčný musel opustit soudní síň nejen v době výslechu svědků, ale i v době, kdy obžaloba prováděla shrnutí svědeckých výpovědí, nezjistila Komise žádné porušení principu rovnosti zbraní, které by mohlo způsobit, že by se navrhovateli nedostalo „fair“ slyšení u odvolacího soudu ve smyslu čl. 6 odst. 1 EÚ.

Z toho, co bylo uvedeno, Komise dovodila, že návrh musí být odmítnut jako zřejmě neopodstatněný, ve smyslu čl. 27 odst. 2 EÚ.

Z uvedených důvodů prohlásila Komise stížnost za nepřipustnou a nevyhověla jí.

2.Z hlediska naší platné právní úpravy (§55 odst. 2 tr. ř.) je podmínkou přípustné anonymizace generálií svědka v protokole o jeho výpovědi hrozba zjevné újmy na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí pro osobu svědka nebo osobě jemu blízké, rozumí se v souvislosti s podáním svědectví. Hrozba zjevné újmy na zdraví musí být zcela evidentní, tj. jako taková prokazatelná, nestačí jakékoli nebezpečí újmy. Důvodová zpráva k citovanému ustanovení trestního řádu konstatuje, že zejména v souvislosti s objasňováním organizované kriminality se vyskytují případy, kdy osoby vypovídající jako svědci se stávají terčem nátlaku nebo násilných útoků, jejichž cílem je svědka zastrašit a ovlivnit tak jeho odhodlání vypovídat. K ochraně svědků právě v těchto případech se umožňuje utajení jejich osobních údajů. Stejný charakter jako „hrozba zjevné újmy na zdraví“ musí mít i „jiné vážné nebezpečí“ uváděné jako alternativa.

Popsané zákonné předpoklady anonymizace osoby svědka jsou vymezeny poměrně určitě, čímž směřují spíše ke zúženému aplikování tohoto procesního institutu. Pokud by ovšem zákonodárce podmínky utajení svědka zúžil příliš, mohl by umíněný právní institut vyřadit z jeho aplikace téměř úplně. To je ovšem stěžejí přijatelné ve světle požadavků uplatňovat i takové důkazní prostředky, které vyžaduje nárůst zejm. organizovaného zločinu a potřeba jeho účinného odhalování.

Podmínky utajení totožnosti svědka v hlavním líčení (§ 209 tr. ř.) formuluje zákon následovně:

1. „hrozba újmou na zdraví, smrtí nebo jiné vážné nebezpečí hrozící svědkovi či osobě jemu blízké, plynoucí z podaného svědectví“ nebo

2. „potřeba zachovat anonymitu svědka ze závažných důvodů“.

První předpoklad je formulován obdobně jako v § 55 odst. 2 tr. ř. Rozdíl spočívá pouze v tom, že v souvislosti s hlavním líčením zákon výslovně neuvádí „zjevnou“ újmu. Tím je dosah právě této podmínky anonymizace poněkud rozšířen. Proto naopak svědek, utajený podle § 55 odst. 2 tr. ř., je beze zbytku jako takový pokryt i ustanovením § 209 tr. ř. Na druhé straně však naposledy citované ustanovení výslovně uvádí, jako alternativu, hrozbu smrti svědkovi, která je ovšem pokryta též ustanovením § 55 odst. 2 tr. ř., vyložíme-li jej logicky (a minori ad maius). Stejný dosah obou ustanovení, tj. spíše omezující, lze dosáhnout zužujícím výkladem právě § 209 tr. ř., tj. tam uvedené první podmínky anonymizace svědka.

Předpoklad druhý je formulován naopak velmi obecně. Takováto úprava zřejmě umožňuje anonymizovat i svědka jiného, než kterého má na mysli § 55 odst. 2 tr. ř. Restriktce § 209 tr. ř., ve formě uvedeného předpokladu, jsou tedy menší než v případě ustanovení § 55 odst. 2 tr. ř., čímž vytvářejí příliš velký prostor pro volné uvážení.

3. Důvody rozvedené v bodech 1 a 2 vyúsťují v potřebu trvat na ústavnosti § 55 odst. 2 tr. ř., jakož i § 209 tr. ř.; v tomto druhém případě však jen, jde-li o výše uvedený první předpoklad anonymizace svědka v hlavním líčení („hrozba újmou...“), jakož i ve zbývající části tohoto naposledy citovaného ustanovení, neboť v ní nejde o otázku utajení svědka.

Naproti tomu druhý předpoklad anonymizace svědka ve smyslu § 209 tr. ř. vymezený slovy: „...anebo o svědka, jehož totožnost musí zůstat ze závažných důvodů utajena...“ je napadnutelný pro jeho neurčitost a tím i nedostatečnou minimalizaci užívání právě takového procesního institutu (čl. 1 Ústavy ČR, čl. 4 odst. 4 Listiny).

Proto bylo podle mého názoru třeba návrh skupin poslanců ohledně zrušení § 55 odst. 2 tr. ř. a § 209 tr. ř. v rozsahu uvedeném v úvodu zamítnout.